

Pievels minoritars europeics senza agen stadi

Seminari internaziunal a Scuol

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Il 23 d'october 2015 han «Convivenza», center internaziunal da minoritads (Universitad da Turitg) e l'Academia europeica da Bulsaun (Eurac) arranschà in seminari davart pievels europeics minoritars senza agen stadi, cun l'agid da la Lia Rumantscha (LR), da l'Uffizi chantunal grischun da cultura e da la vischnanca da Scuol.**

Responsabel era *Romedi Arquint*, pli baud deputà sco era parsura da la LR e da l'Uniun federalistica da cuminanzas etnicas europeicas. Manegiads eran quels pievels che n'expriman nagin giasch da construir in agen stadi, ma patesch da «l'erosiun da lur intschess tradiziunal» e «vulan mantegnair lur atgna lingua e cultura»: Uschia il text introductiv repartì al vast public. El punctuescha: «Mintga linguatg munta ina fanestra incunparabla per chapir l'uman ed il mund. Dus facturs han determinà essenzialmain la sort da las linguas en dumonda durant ils davos 150 onns. Il model dal stadi naziunal ha sa fatg valair en l'Europa dal 19avel tschientaner (...). In tal stadi impediva sin ses territori il svilup da tut tschels pievels. Mintga stadi naziunal tendeva ad assimilar pievels differents, e quai pudeva schizunt muntar assimilaziuns, 'purificaziuns etnicas', deportaziuns e discriminaziuns (...). La segunda sfida deriva da quai che nus numain globalisaziun. I sa tracta cunzunt da la movibladad creschida dapi la Segunda Guerra mundiala. Tar la Rumantschia per exempel vul quai dir che la populaziun rurala tradiziunala vegn pli veglia e pli stgarsa e che quella da l'En-

giadina, cun ses turissem fitg sviluppà, crescha grazia ad in'immigraziun che maiorisescha ils indigens.»

La situaziun na cuntenta betg

Daniel Thürer (Universitad da Turitg), viceparsura da «Convivenza» e specialist da dretg internaziunal, ha resumà il svilup dapi 1919: «Ils victurs han insistì sin patgs spezial dals stadis novs da l'Europa centrala per proteger lur minoritads etnicas, linguisticas e religiusas (...). Suententer la Segunda Guerra mundiala ha la Decleraziun universala dals dretgs umans 1948 (...) renunzià a sa referir a minoritads naziunales» (1). Co statti oz, suenter la vieuta da 1990? Thürer: «Ni la cuminanza internaziunala ni las organizaziuns europeicas n'han pudì fin uss ir enturn a moda adequata cun situaziuns da minoritads. Mo per part han ins realisà l'ideal europeic dal pluralissem cultural. En Europa ed en il mund entir viva anc adina la sfida fundamentala da chattar schliaziuns adequatas, equilibradas e gistas per problems da minoritads (...). Ins duai dar adatg cun duvrar plects sco 'naziun' (en senn mitic), 'etnia' euv, (...). Empè da 'proteger minoritads' duess ins duvrar l'expressiun 'administrar il pluralissem' (...) per resguardar umans (...) cunzunt sco acturs responsabels (...). Ins duai dar in senn pli lartg a la noziun d'autonomia – betg mo territoriala, mabain era persunala, funcziunala e culturala» (2). Thürer, en ses referat per englais, ha criticatg era l'expressiun: «To belong to a minority»; el recumonda: «To be an active member of a minority», pia: «Esser in commember activ/ina commembra activa d'ina minoritad.» Er il giurist *Rainer*



Daniel Thürer ha referì a regard la protezzion internaziunala da minoritads. FOTO A.FILLI

Hofmann (Universitad da Frankfurt am Main), en sia bilantscha da la Convenziun da basa dal Cussegl da l'Europa per proteger las minoritads naziunales, ha criticatg las mendas en chausa, cunzunt «areguard la situaziun inacceptabla dals Romas, (...) cunzunt lur access insufficient ad instituziuns da scolaziun e da sanadad, ad abitaziuns ed al martgà da la-vur» (3). L'autur ha stigmatizà plinavant l'absenza totala da protezzion per ils pievels da Frantscha, sco era quels da Grezia cun l'exceptziun dals Tircs da Trakya.

La tragedia dals Tatars da Crimea

«Convivenza» ha dà il pled ad in rappresentant dal pievel tatar da Crimea.

Quella penisla furmava enfin a 1991 ina republica sovietica autonoma aifer la republica ucranaisa. L'emprim da december 1991 han 54,19% da la populaziun, malgrà sia maioritad russa, vuschà per in'Ucraina independenta. La Crimea furmava in principadi tatar gia amez il 15avel tschientaner, cur ch'i na deva anc nagina Russia, mabain mo in principadi da Moscau. Lez, vegnì pli tard in imperi, ha suttemess la Crimea il 1783; ina gronda part da la populaziun islamica è lura fugida en Turchia, e blers Russ èn immigrads en la penisla. Durant la Segunda Guerra mundiala han las armadas tudestgas e rumenas finì da conquistar la Crimea ils 4 da fanadur 1942. Il 1944 l'ha l'Armada cotschna reconquistada. La «NZZ» dals 24 d'october 2015 (p. 9) resumescha: «Stalin reproschava als Tatars da Crimea ch'i hajan collavurà cun ils nazis; el als ha deportads en l'Asia centrala. Ils blers han pudì turnar pir a la fin dals onns otganta en lur patria nua ch'i furman ussa 15% da la populaziun (...). I speravan che la democratisaziun da l'Ucraina posia schliar lur problems; l'annexiun da la Crimea a la Russia ha sfratgà lezza speranza.» La Russia imperiala da *Vladimir Vladimirovitch Putin*, sco gia il 2008 en Georgia, ha profità da sia posiziun da pussanza militara e geografica per occupar illegalmain in territori fitg bain situà sin la riva dal Mar nair: «Forzas separatisticas da Crimea e truppas spezialas russas penetradas en mars (...) han pussibilità l'annexiun da la penisla (...). Ils 17 da mars han ins arranschà sut controlla militara in referendum davart 'la reunificaziun da la Crimea cun la Rus-

sia» (4). La «NZZ» dals 24 rapporta anc: «In tozzel giuvens Tatars èn svanids andetgamain senza laschar fastizs. Insaquants han ins chattà morts. Er Amnesty International, organizaziun per ils dretgs umans, rapporta da rapinaments e da torturas.»

«Cumbatter en il passà ed en il futur»

Cuss. gov. *Jon Domenic Parolini*, anteriur president communal da Scuol, ha pronunzià ina conclusiun adequata per ils referats e las discussiuns dal di da la-vur. Allocuziuns d'autoritads sa cuntentan memia savens cun repeter flosclas. Parolini percenter ha savì cumbinar regurdientschas da giuventetgna, experienschas persunales e persvasiuns areguard l'avegnir. El ha rapportà al public internaziunal la renconuschientscha dal rumantsch il 1938 e fatg endament ses agen temp en organizaziuns europeicas da minoritads, cunzunt en la Frisia dal nord (Schleswig-Holstein) cun ses idioms da la penisla e da las inslas. El ha menziunà las sfidas d'oz cun radio, televisiun ed internet, la missiun da la Lia Rumantscha, la voluntad «to speak and to use the language» e concludi: «En il passà havain nus stuì cumbatter, en il futur stuain nus cumbatter.»

1. En: *Rainer Hofmann ed auters (ed.), Rahmenübereinkommen zum Schutz nationaler Minderheiten. Baden-Baden (Nomos, ISBN 987-3-8487-1310-3) 2015, pp. 46–47. V. La Quotidiana, 9 d'avrigl 2015, p. 15.*

2. En: *Rainer Hofmann (sco nota 1), p. 50.*

3. En: *Rainer Hofmann (sco nota 1), pp. 84–85.*

4. *Christiane Schubert e Wolfgang Templin, Dreizack und roter Stern. Geschichtspolitik und historisches Gedächtnis in der Ukraine. Berlin (Metropol, ISBN 978-3-86331-232-9) 2015, p. 214.*